

Οι απαρχές της Ελληνικής Οδοντιατρικής Εκπαίδευσης στην Ιόνιο Ακαδημία

Δημήτριος Κουτρούμπας¹
Γεώργιος Βουγιουκλάκης²

- Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Οδοντιατρικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α.
- Ομ. Καθηγητής Οδοντιατρικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α.

Υπεύθυνος αλληλογραφίας:

Δρ. Δημήτριος Κουτρούμπας
Θηβών 2 (Γουδή)
Τ.Κ. 11527, Αθήνα
Τηλ. 2107461123
dkoutrou@dent.uoa.gr

Λέξεις κλειδιά:

Ιστορία Ελληνικής Οδοντιατρικής, Ιστορία Ιατρικής, Ιόνιος Ακαδημία, Ιστορία Ευρωπαϊκής Οδοντιατρικής Εκπαίδευσης.

Περίληψη: Η Ιόνιος Ακαδημία σύμφωνα με νεότερα στοιχεία φαίνεται να αποτελεί την κοιλίδα της Οδοντιατρικής Εκπαίδευσης στη νεότερη Ελληνική ιστορία. Ταυτόχρονα θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια ιδιάζουσα περίπτωση στον ευρωπαϊκό χώρο σε ό,τι αφορά τη χορήγηση πανεπιστημιακών τίτλων στην οδοντιατρική εκπαίδευση. Από την Επίσημη Εφημερίδα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων εντοπίζεται στο πρόγραμμα σπουδών η διδασκαλία του μαθήματος Τέχνη Οδοντιάτρου από το 1843 για τις ειδικότητες της Χειρουργικής και Κατώτερης Χειρουργικής (ή Χαμαιχειρουργικής). Ταυτόχρονα το 1849 ανάμεσα στους πρώτους απόφοιτους της Ιατρικής Σχολής της Ιονίου Ακαδημίας αναφέρεται πτυχιούχος ο οποίος φέρει τον τίτλο του Προλύτη της Χαμαιχειρουργικής και Οδοντιατρικής και πιθανότατα αποτελεί τον πρώτο ευρωπαίο πτυχιούχο πανεπιστημίου, το δίπλωμα του οποίου αναφέρεται και στην Οδοντιατρική. Η δε ισότιμη αναφορά στην Οδοντιατρική και την Χαμαιχειρουργική φανερώνει ότι η διδασκαλία της Οδοντιατρικής ήταν αναβαθμισμένη και ίδιου επιπέδου με την Κατώτερη Χειρουργική.

Σκοπός: Η μελέτη και παρουσίαση των πρώτων μαθημάτων Οδοντιατρικής σε Ελληνικό εκπαιδευτικό ίδρυμα κατά την επαναλειτουργία της Ιατροχειρουργικής Σχολής (1844 – 1865), αλλά και των πρώτων διπλωματούχων με αναφορές στην Οδοντιατρική επιστήμη.

Υλικό - Μέθοδος: Χρησιμοποιήθηκαν οι τεχνικές της ιστορικής έρευνας για τη μελέτη, την ανάλυση και την ερμηνεία της πρωτογενούς και δευτερογενούς βιβλιογραφίας.

Εισαγωγή

Η Ιόνιος Ακαδημία σύμφωνα με νεότερα στοιχεία φαίνεται να αποτελεί την κοιλίδα της Οδοντιατρικής Εκπαίδευσης στη νεότερη Ελληνική ιστορία. Ταυτόχρονα θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια ιδιάζουσα περίπτωση στον ευρωπαϊκό χώρο σε ό,τι αφορά τη χορήγηση πανεπιστημιακών τίτλων στην οδοντιατρική εκπαίδευση. Μοιραία ανατρέπονται οι μέχρι σήμερα καθιερωμένες αντιλήψεις που εντόπιζαν τις απαρχές της οδοντιατρικής εκπαίδευσης στις μη αναγνωρισμένες από το Ιατροσυνέδριο¹ ιδιωτικές οδοντιατρικές σχολές Καρακατσάνη και Δέρβη στα τέλη του 19ου αιώνα^{2,3}.

Η Ιόνιος Ακαδημία

Το Ιόνιο Πανεπιστήμιο, γνωστότερο ως Ιόνιος Ακαδημία, ιδρύθηκε χάρη στις προσπάθειες του μεγάλου άγγλου φιλέλληνα Frederic North, κόμη του Guildford (1766 - 1827). Ξεκίνησε δε τη λειτουργία του το 1824 ως ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων και αποτέλεσε το πρώτο πανεπιστημιακό ίδρυμα του Νέου Ελληνισμού.

Σύμφωνα με απόφαση της 1ης Συνόδου της 2ης Βουλής της Ιονίου Πολιτείας, η οποία λήφθηκε στις 29 Μαΐου 1823, θεσμοθετήθηκε η ίδρυση και λειτουργία του Πανεπιστημίου με έδρα την Κέρκυρα⁴. Ενα χρόνο αργότερα αποφασίζεται⁵ ότι το Ιόνιο Πανεπιστήμιο θα αποτελείται από τέσσερις σχολές: τη Θεολογική, τη Νομική, την Ιατρική και τη Φιλοσοφική. Στην πρώτη περίοδο λειτουργίας της Ιονίου Ακαδημίας, η οποία τερματίστηκε περίπου με το θάνατο Guildford (1827) και αναστέλλεται η λειτουργία της Ιατρικής Σχολής (1828), ελάχιστα είναι γνωστά για την οργάνωσή της και ιδιαίτερα για το πρόγραμμα σπουδών από το οποίο και θα μπορούσαν να αντληθούν κρίσιμα στοιχεία για την ύπαρξη οδοντιατρικών μαθημάτων.

Η επαναλειτουργία της Ιατρικής Σχολής

Η πλέον ενδιαφέρουσα περίοδος σε ό,τι αφορά την παρουσία οδοντιατρικών μαθημάτων συμπίπτει με την επαναλειτουργία της Ιατρικής Σχολής το 1843. Συγκεκριμένα, με την απόφαση υπ' αριθμ. 20 της 8ης Μαΐου 1843 συστήνεται Ιατροχειρουργική Σχολή, η οποία αναλαμβάνει τη διδασκαλία μαθημάτων, τα οποία ανάγονται στις κατευθύνσεις Ιατρικής, Χειρουργικής, Φαρμακευτικής,

Κατώτερης Χειρουργικής και Μαιευτικής. Ειδικότερα στο άρθρο 23 ορίζεται ότι: *Είς την Αΐθουσα τῆς Ἰατρικῆς θέλουν παραδίδεσθαι πέντε εἰδῶν σπουδαί, τουτ'εστί, Ἰατρική, Χειρουργική, Φαρμακευτική, Κατωτέρα Χειρουργική καὶ Μαιευτική*. Ενώ, στο επόμενο άρθρο αποφασίζεται η ανάθεση της διδασκαλίας των μαθημάτων των πέντε «ειδικοτήτων» σε τέσσερις καθηγητές. Ο πρώτος καθηγητής αναλαμβάνει τα μαθήματα της Ανατομίας, Φυσιολογίας και Μαιευτικής. Ο δεύτερος τη διδασκαλία της Θεωρητικής Χειρουργείας, δηλαδή των σχετικών εισηγήσεων με τη χειρουργική, αλλά και τις χειρουργικές εργασίες. Επίσης, ο ίδιος καθηγητής όφειλε να διδάσκει Κλινική Ιατρική και Κλινική Χειρουργική. Ο τρίτος καθηγητής ήταν υπεύθυνος για τη διδασκαλία των μαθημάτων: Χημείας, Φαρμακοποιίας και Ιατρικής Ὑλης, ενώ ο τέταρτος ήταν επιφορτισμένος με τα μαθήματα της Θεωρητικής και Πρακτικής Ιατρικής *«ἤτοι γενικῆς καὶ εἰδικῆς Παθολογίας, Θεραπευτικῆς καὶ Δικαστιατρικῆς»*. Η δε φοίτηση είναι πενταετής για την Ιατρική και Χειρουργική, τριετής για τη Φαρμακευτική, διετής για τη Μαιευτική και τέλος η φοίτηση στην Κατώτερη Χειρουργική είναι μονοετής.

Η διδασκαλία οδοντιατρικών μαθημάτων

Από το πρόγραμμα μαθημάτων για την ειδικότητα της Χειρουργικής διαπιστώνεται η ύπαρξη μαθήματος με την επωνυμία *«Τέχνην Ὀδοντιατροῦ»*. Δεδομένου ότι η Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ιονίου Πολιτείας ήταν τόσο στην ελληνική, όσο και στην αγγλική και ιταλική γλώσσα, το μάθημα αποδίδεται ως «Art of Dentist» και «Arte del Dentista» αντίστοιχα (Εικόνα 1). Ομοια, στον Κανονισμό του 1843 για την Κατώτερη Χειρουργική εμφανίζεται η διδασκαλία της Τέχνης του Οδοντιάτρου και του «ποδοκόμου». Ωστόσο αποδίδεται στα αγγλικά ως «the art of operators on the teeth», ενώ στα ιταλικά παραμένει η απόδοση «Arte del Dentista». Ο Πεντόγαλος⁷ και ο Κουρκουμέλης⁸, οι οποίοι μελέτησαν την Ιόνιο Ακαδημία, πρεσβεύουν ότι είναι μάθημα που αφορά αποκλειστικά την Οδοντιατρική ως αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο. Επομένως, πρόκειται για την πρώτη επίσημη αναφορά σε οδοντιατρικό μάθημα, το οποίο διδάσκεται στον Ελλαδικό χώρο και έχει ιδιαίτερη αξία, αν αναλογιστούμε ότι τα πρώτα εξειδικευμένα μαθήματα οδοντιατρικής στην Αγγλία πραγματοποιούνται μόλις το 1872⁹.

Συγκεκριμένα στη λεγόμενη «σπουδή» (ειδικότητα) της Χειρουργικής το μάθημα *Τέχνην Ὀδοντιατροῦ* διδασκόταν συστηματικά στο πρώτο, αλλά και στο δεύτερο

έτος σπουδών. Αποτελεί δε ένα από τα ελάχιστα μαθήματα η διδασκαλία των οποίων διαρκούσε για περισσότερο από ένα έτη, γεγονός που υποδηλώνει την ιδιαίτερη αξία του μαθήματος *Τέχνη Ὀδοντιατροῦ* για την εκπαίδευση των χειρουργών, αλλά και τις αυξημένες ανάγκες για οδοντιατρική περίθαλψη των Επτανήσων. Εξάλλου η άσκηση της οδοντιατρικής από τους χειρουργούς ήταν κάτι συνηθισμένο ειδικά στην Αγγλία¹⁰.

Αναντίρρητα ακόμα πιο σημαντική ήταν η διδασκαλία στη μονοετή σπουδή της Κατώτερης Χειρουργικής, όπου προβλέπονται τα μαθήματα Κατωτέρα Χειρουργία, *Τέχνη Ὀδοντιατροῦ* και Ποδοκόμου (Εικόνα 2). Η ειδικότητα της Κατώτερης Χειρουργικής, αν και αφορά μικρής έκτασης χειρουργικές επεμβάσεις, είναι στενά συνδεδεμένη με την *Τέχνη Ὀδοντιατροῦ*. Με τα σημερινά μέτρα και σταθμά θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι αποτελούν δύο αυτόνομα γνωστικά αντικείμενα δεδομένου ότι το μάθημα Κατωτέρα Χειρουργία, όπως και η Τέχνη Ὀδοντιάτρου, εμφανίζεται ως αυτοτελές στο πρώτο και δεύτερο έτος σπουδών της Χειρουργικής. Τα δύο μαθήματα δεν ταυτίζονται και δεν επικαλύπτονται με κανένα άλλο μάθημα.

Κατά το δεύτερο ακαδημαϊκό έτος (1845 – 1846), μετά την επαναλειτουργία της Ιατρικής Σχολής, με νέο κανονισμό, όπου διευθετούνται θέματα μαθημάτων, εξετάσεων και τίτλων όλων των ειδικοτήτων υγείας, το μάθημα *Τέχνη Ὀδοντιατροῦ* μετονομάζεται σε «*Τέχνη τοῦ Ὀδοντοκόμου*». Ωστόσο, στο επίσημο φύλλο της Εφημερίδας της Ιονίου Πολιτείας, στην ιταλική διατύπωση του κανονισμού, παραμένει η απόδοση ως *Arte del Dentista*¹¹ (Εικόνα 3).

Παράλληλα στην ειδικότητα της Χειρουργικής περιορίζεται η διδασκαλία του οδοντιατρικού μαθήματος μόνο στο πρώτο έτος σπουδών. Αντίθετα παραμένει στην ειδικότητα της Κατώτερης Χειρουργικής, αν και μετονομάζεται από *Τέχνη Ὀδοντιατροῦ* σε «*Τέχνη Ὀδοντοκόμου*». Στην ίδια ειδικότητα αντικαθίσταται το μάθημα του «ποδοκόμου» με το μάθημα της Ανατομίας δίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στην Οστεολογία (Εικόνα 4).

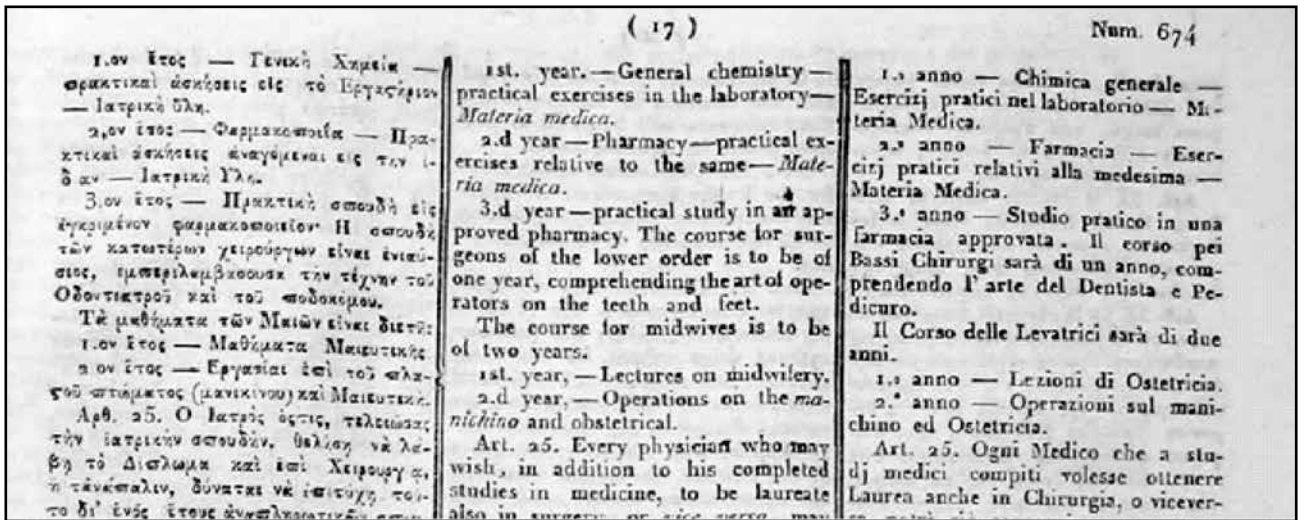
Σαφέστατα και η αντικατάσταση του δεύτερου συνθετικού από «-ίατρος»^{12,13} σε «-κόμος»^{14,15} αφαιρεί την άμεση συσχέτιση της οδοντιατρικής πράξης με την αποκατάσταση της υγείας και τη θεραπεία των παθήσεων των δοντιών και άρα την αποκλείει από τη θεώρησή της ως επιμέρους ειδικότητα της ιατρικής. Η χρήση του δεύτερου συνθετικού «-κόμος» προσδίδει μια μη ιατρική διάσταση, αφού ο οδοντοκόμος είναι κάποιος ο οποίος φροντίζει και περιποιείται τα δόντια χωρίς να τα θεραπεύει. Πολύ αδρά μπορούμε να θεωρήσουμε ότι νοηματικά η διαφορά οδοντιάτρου - οδοντοκόμο παραπέμπει στη απόδοση των όρων ιατροῦ - νοσοκόμου.

Η διδασκαλία του μαθήματος *Τέχνη Ὀδοντοκόμου* παραμένει μέχρι το ακαδημαϊκό έτος 1856 – 1857 οπότε καταργείται με τον Νόμο 20 της 15ης Ιουλίου 1857¹⁶. Στο ίδιο νομοθέτημα όσοι σπουδάζουν Ιατρική ή Χειρουργική παρακολουθούν τα ίδια μαθήματα, ενώ η ειδικότητα της Κατώτερης Χειρουργικής μετονομάζεται σε Υποχειρουργία μονοετούς φοίτησης, όπου και διδάσκεται ένα μόνο μάθημα με το γενικό τίτλο Υποχειρουργία. Είναι πολύ πιθανό σε αυτό το μάθημα να περιλαμβάνονταν και ιδιαίτερες παραδόσεις σχετικά με οδοντιατρικά ζητή-

<p>Καὶ ἡ Χειρουργικὴ σπουδὴ θέλει εἶναι καὶ ἐπὶ πέντε ἐτάσιν, περιλαμβάνουσα τὰ ἑξῆς μαθήματα:</p> <p>1.ον ἔτος — Γενικὴν Χημείαν — Γενικὴν καὶ Περιγραφικὴν Ανατομικὴν καὶ Φυσιολογίαν — πρακτικὰς ἐκπαιδεύσεις Ἀνατομίας — Ἀνατομικὰν ἐνὸς ἐκάστου τῶν μερῶν τοῦ σώματος — Ὑγιεινὴν — Κατωτέραν Χειρουργίαν — Τέχνην Ὀδοντιατροῦ καὶ ἐπιστάσεις.</p> <p>2.ον ἔτος — Ἀνατομικὴν καὶ Φυσιολογίαν, — Ἰσθμολογίαν — Φαρμακοποιίαν — ἐξέκολοῦσθαι τῶν Ἀνατομικῶν ἐκπαιδεύσεων — Κατωτέραν Χειρουργίαν — Τέχνην τοῦ Ὀδοντιατροῦ καὶ ἐπιστάσεις.</p> <p>3.ον ἔτος — Ἀνατομικὴν — Χειρουργικὰς ἐπιστάσεις — Χειρουργικὰς ἐργασίας — Θεραπευτικὴν — Γενικὴν καὶ μερικὴν Παθολογίαν — Κλινικὴν Ἰατροχirurgικὴν, — Δικαστικαίαν.</p>	<p>The course of Surgery is likewise to be of five years and will comprehend the following lectures.</p> <p>1. st year.— General Chemistry— Anatomy, general and descriptive, and Physiology,—practical exercises in Anatomy—Anatomy in particular of the regions,—Igiene—low surgery—the art of Dentists, and ligatures.</p> <p>2d. year.— Anatomy and Physiology,—Materia Medica,—Pharmacy,—continuation of anatomical exercises,—low surgery,—art of Dentist, and ligatures.</p> <p>3rd. year.—Anatomy—Surgical institutions,—Surgical operations,—Therapeuticks—Pathology general and special—Clinica medical surgical—legal medicine.</p>	<p>Il corso Chirurgico sarà pure di cinque anni e comprenderà le seguenti lezioni.</p> <p>1.º anno — Chimica generale — Notomia generale e Descrittiva, e Fisiologia — esercizj pratici di Notomia — Notomia in particolare delle regioni — Igiene — Bassa Chirurgia — Arte del Dentista, e fasciature.</p> <p>2.º anno — Notomia e Fisiologia — Materia Medica — Farmacia — Continuazione degli esercizj anatomici — Bassa Chirurgia — Arte del Dentista e fasciature.</p> <p>3.º anno — Notomia — Istituzioni chirurgiche — Operazioni chirurgiche — Terapia — Patologia generale e speciale — Clinica medico-chirurgica — Medicina Legale.</p>
---	--	---

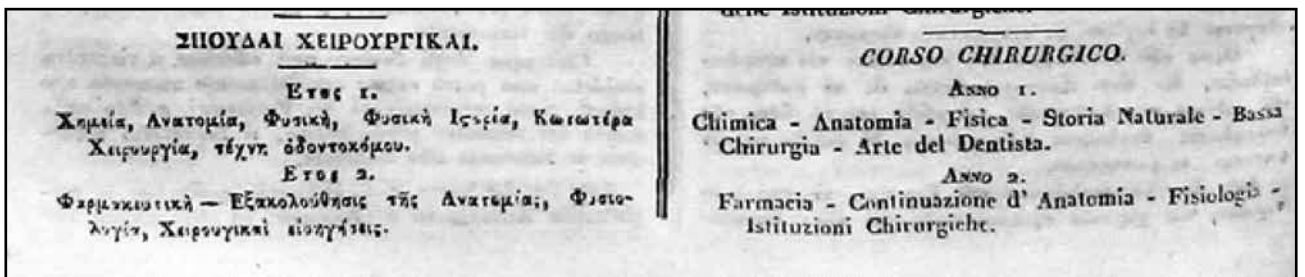
Εικόνα 1.

Απόσπασμα της υπ. αριθ. Κ'/8-11-1843 Απόφασης της Κυβερνήσεως της Ιονίου Πολιτείας (Φ.Ε.Ε.Η.Κ.Ι.Ν. 674/13-11-1843) όπου καταγράφεται το πρόγραμμα σπουδών της Χειρουργικής Σπουδής (ειδικότητας). Στα μαθήματα του 1ου και 2ου έτους περιλαμβάνεται το μάθημα «Τέχνην Ὀδοντιατροῦ»

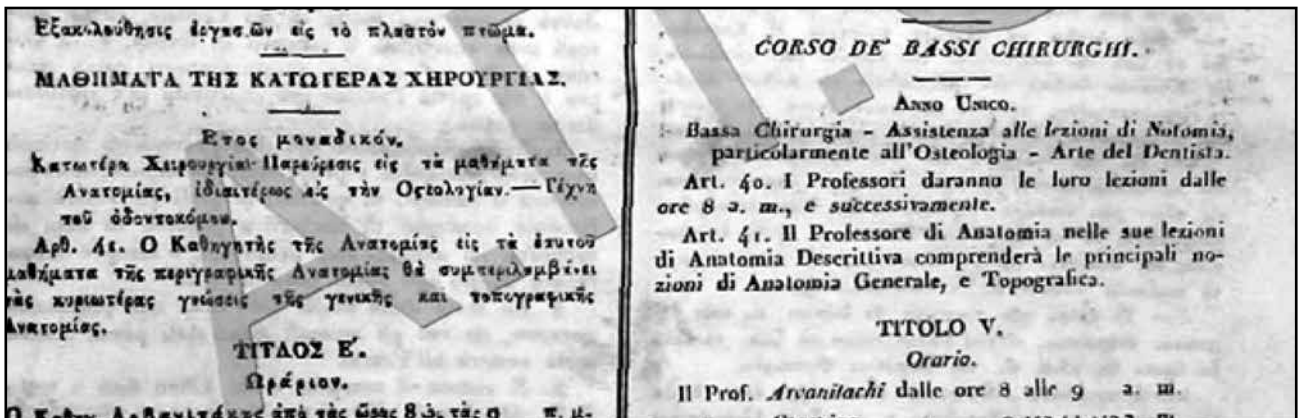
Εικόνα 2.

Το πρόγραμμα σπουδών του 1843 για τις ειδικεύσεις των Φαρμακοποιών, Κατώτερων Χειρουργών και Μαιών. Οι Κατώτεροι χειρουργοί εκπαιδούνταν και στην «Τέχνη του Όδονπατρού» Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Ap. 674/ 1843: 17.

Εικόνα 3.

Το πρόγραμμα σπουδών του 1845 για την ειδίκευση της Χειρουργικής. Πλέον το μάθημα «Τέχνη Όδονπατρού» μετονομάζεται σε «Τέχνη Όδοντοκόμου» και η διδασκαλία του πραγματοποιείται στο 1ο έτος. Απόσπασμα Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Ap. 43/ 1845:14

Εικόνα 4.

Τα μαθήματα της Κατώτερης Χειρουργικής μεταξύ των οποίων είναι και η «Τέχνη του Όδοντοκόμου»

ματα, ωστόσο δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για περαιτέρω τεκμηρίωση.

Δυστυχώς, δεν έχουν διασωθεί περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα μαθήματα *Τέχνη Όδοντιατρού* και *Τέχνη του Όδοντοκόμου*, όπως μετονομάστηκε. Ούτε διαθέτουμε πληροφορίες για το ποιός ήταν ο εντεταλμένος καθηγητής για τη διδασκαλία τους. Ωστόσο, θα πρέπει να θεωρήσουμε, με σχετική ασφάλεια, ότι επιφορτισμένος με την παράδοση του οδοντιατρικού μαθήματος ήταν ο καθηγητής ο οποίος δίδασκε τα χειρουργικά μαθήματα και ιδιαίτερα το μάθημα της Κατωτέρας Χειρουργίας. Πρόκειται για τον Κερκυραίο Αγγελο Κοϊεβίνα (ή Κογεβίνα) (1800 – 1871), ο οποίος σπούδασε Ιατρική και Χειρουργική στην Πίζα¹⁷. Το 1843 εκλέχτηκε καθηγητής της Ιατρικής Σχολής, η εκλογή του οποίου δηλοποιήθηκε στην 22α Δεκεμβρίου 1843 από τη Γραμματεία της Γενικής Επιτροπής για τη Δημόσια Παιδεία¹⁸.

Σύμφωνα με τον Κανονισμό του 1844: *Ο Καθηγητής Δωρ. Αγγελος Κοϊεβίνας κατά τας ρηθείσας ώρας θέλει παραδίδει τετράκις της εβδομάδος χειρουργικάς εισηγήσεις,*

περιλαμβανομένης της κατωτέρας χειρουργίας και των χειρουργαίων, και πασημέραν Κλινικήν Ιατροχειρουργικήν. Να σημειωθεί ότι η συντομογραφία Δωρ. αναφέρεται στον ακαδημαϊκό τίτλο του διδάκτορα (Διδάκτωρ), δηλαδή τον κάτοχο διδακτορικού διπλώματος.

Ο Κοϊεβίνας δίδασκε τα μαθήματά του όπως της Κατώτερης Χειρουργικής (άρα και του μαθήματος Οδοντιατρικής) κατά τις πρωινές ώρες 8 με 10 από τον Νοέμβριο μέχρι και το Μάρτιο κάθε ακαδημαϊκού έτους. Ενώ από τον Απρίλιο μέχρι και τη λήξη του ακαδημαϊκού έτους στα μέσα Ιουλίου η παράδοση πραγματοποιούνταν πρωινές ώρες μεταξύ 7 και 9¹⁹ (Εικόνα 5)

Το επόμενο έτος ο Κανονισμός της Ιατροχειρουργικής Σχολής τροποποιείται και επέρχονται οι ήδη γνωστές μεταβολές επί των μαθημάτων της Κατωτέρας Χειρουργίας μεταξύ των οποίων το μάθημα *Τέχνη Όδοντιατρού* μετονομάζεται σε *Τέχνη Όδοντοκόμου*. Ομοια και με το νέο Κανονισμό το μάθημα της Κατωτέρας Χειρουργίας, άρα και της *Τέχνης Όδοντοκόμου* ανατίθεται εκ νέου στον Κοϊεβίνα²⁰.

Εικόνα 5.

Ωράριο διδασκαλίας των Καθηγητών της Ιατρικής, Χειρουργικής, Φαρμακευτικής, Μαιευτικής και Κατώτερης Χειρουργικής της Ιονίου Ακαδημίας

Οι παραδόσεις ήταν προφορικές, χωρίς συγκεκριμένο σύγγραμμα με αποτέλεσμα να μην είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε το ακριβές περιεχόμενο της διδασκαλίας του μαθήματος Τέχνη Οδοντιάτρου ή Οδοντοκόμου. Ως προς το περιεχόμενο της διδασκαλίας μόνο εικασίες μπορούν να διατυπωθούν. Ομως, αν λάβουμε υπόψη τις απαιτήσεις των εξετάσεων, τις οποίες διοργάνωνε το Ιατροσυνέδριο²¹ από το 1858, για την απόκτηση άδειας άσκησης του οδοντιάτρου εντός του Βασιλείου της Ελλάδος, τότε η διδασκαλία ίσως να περιλάμβανε παρόμοια θεματολογία όπως: *Ανατομία του κοίλου του στόματος και των γνάθων, Φυσιολογία των οδόντων, Παθολογία και θεραπευτική των οδόντων, Θέματα περί έγχειρήςσεως των οδόντων (συμπεριλαμβανομένης της εξακτικής), Τεχνική οδοντιστικής κ.α.*

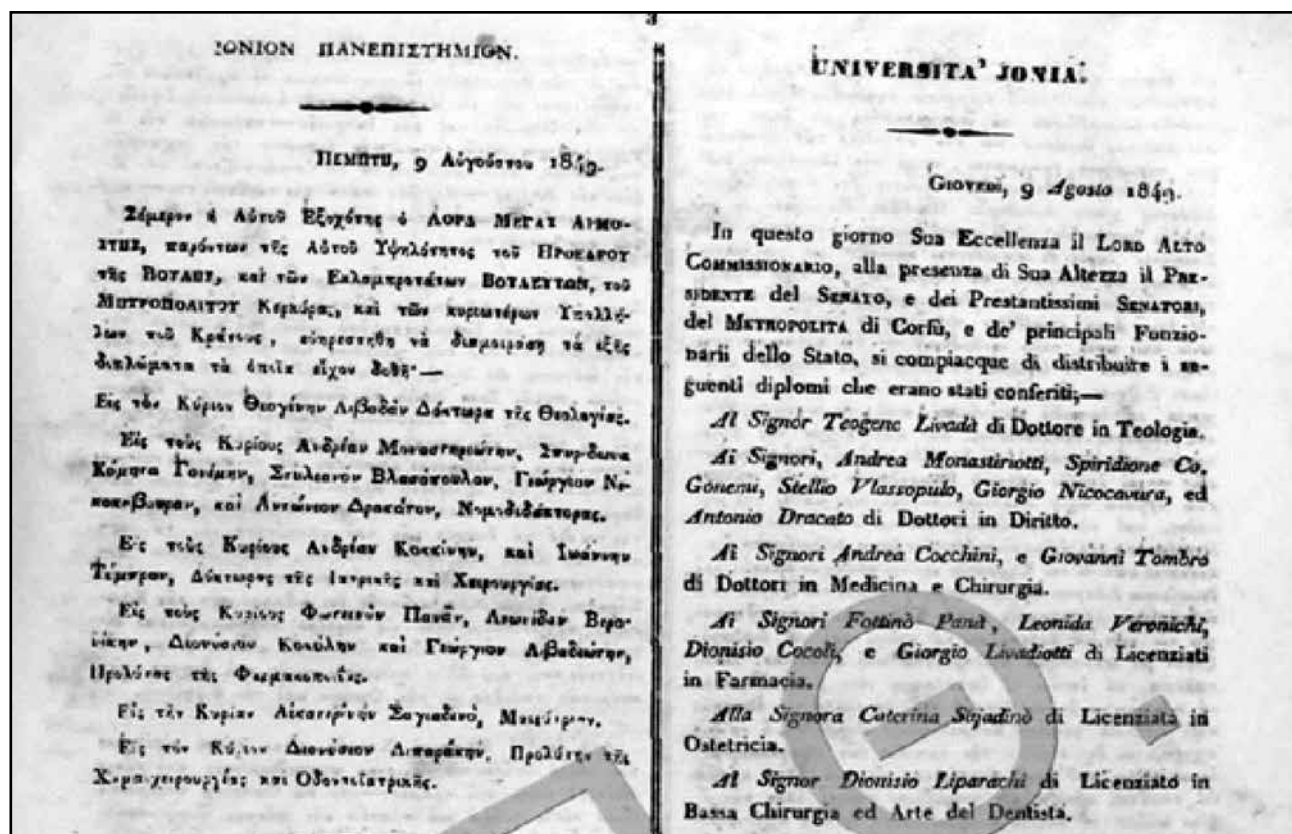
Οι απόφοιτοι Κατώτερης Χειρουργικής και Οδοντιατρικής

Ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον και από τη διδασκαλία των οδοντιατρικών μαθημάτων παρουσιάζουν οι απόφοιτοι της ειδικότητας της Κατώτερης Χειρουργικής,

καθώς ο επίσημος τίτλος τους φανερώνει έναν απρόσμενα αναβαθμισμένο ρόλο του οδοντιατρικού σκέλους.

Την 9η Αυγούστου 1849, μαζί με τους πρώτους απόφοιτους της Ιατρικής Σχολής λαμβάνει το δίπλωμα του «Προλύτη τής Χαμαιχειρουργίας και τής Όδοντοϊατρικής» ο Διονύσιος Λιπαράκης. Στην τελετή επίδοσης, όπου παρίσταται σύσσωμη η πολιτική και πολιτειακή ηγεσία του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων, απονέμονται τα πτυχία και η σειρά είναι δηλωτική της θέσης που καταλαμβάνει η κάθε Σχολή. Οπως ήταν αναμενόμενο, πρώτος αναφέρεται ο διδάκτορας της Θεολογικής, ακολουθούν οι διδάκτορες της Νομικής και εν συνεχεία της Ιατρικής, ενώ έπονται οι προλύτες της Φαρμακευτικής και η απόφοιτος της Μαιευτικής. Τελευταίος στην τάξη καταγράφεται ο Λιπαράκης ως απόφοιτος της Κατωτέρας Χειρουργικής και Οδοντοϊατρικής (Εικόνα 6).

Είναι φανερό ότι, αν και σε όλους τους κανονισμούς λειτουργίας του Ιονίου Πανεπιστημίου γίνεται αναφορά για την κατεύθυνση σπουδών της Κατώτερης Χειρουργικής, στην πράξη τα διπλώματα τα οποία χορηγούνται αποτυπώνουν ισότιμα και την Οδοντιατρική. Φαίνεται λοιπόν, ότι εκ των πραγμάτων η διδασκαλία της Οδοντιατρικής ήταν αναβαθμισμένη και ίδιου επιπέδου με την

Εικόνα 6.

Η δηλοποίηση της αποφοίτησης πτυχιούχων της Ιονίου Ακαδημίας. Τελευταίος αναφέρεται ο Διονύσιος Λιπαράκης Προλύτης της Χαμαιχειρουργίας και Οδοντιατρικής.

Κατώτερη Χειρουργική. Αυτό το γεγονός προσδίδει ιδιαίτερη αξία στην Ιόνιο Ακαδημία, αφού την καθιστά ως τον ανώτερο εκπαιδευτικό θεσμό στον οποίο εντοπίζεται η απαρχή της οδοντιατρικής εκπαίδευσης στον ευρύτερο Ελλαδικό χώρο.

Η περίπτωση Λιπαράκη δεν είναι και η μοναδική. Από τις διαθέσιμες αρχειακές πηγές προκύπτει ότι η σπουδή της Οδοντιατρικής στα πλαίσια της ειδικότητας της Κατώτερης Χειρουργικής ήταν αναβαθμισμένη.

Στο Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών φυλάσσεται ένα μοναδικό τεκμήριο των απαρχών της οδοντιατρικής εκπαίδευσης στην Ιόνιο Ακαδημία. Πρόκειται για το δίπλωμα Χαμαιχειρουργικής και Όδοντοτεχνικής Έπιστήμης (Κατώτερης Χειρουργικής και Οδοντιατρικής) του Αγγελου Γαβαλά (Εικόνες 7 & 8). Η μεταγραφή του διπλώματος έχει ως εξής:

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΙΑΤΡΟΧΕΙΡΟΥΡΓΟΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗΣ

Κερκύρα αωνε΄ Ιουλίου φθίνοντος

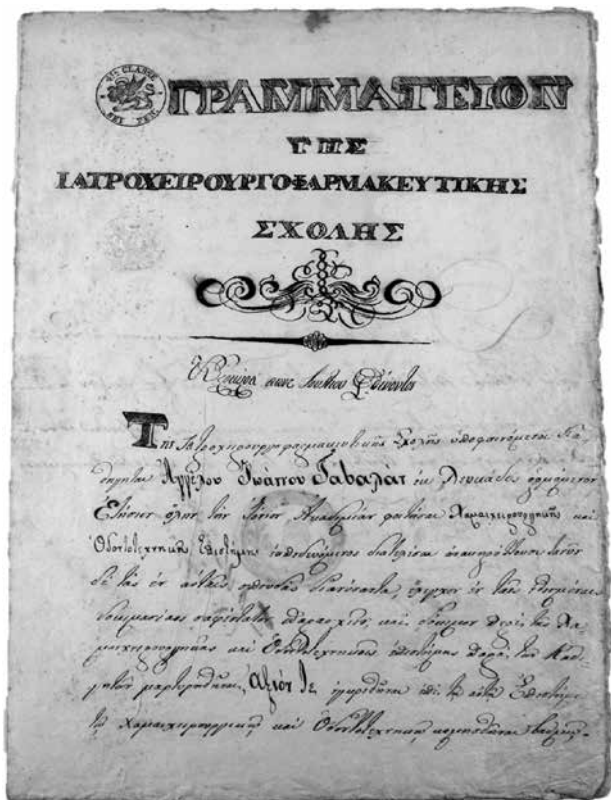
Τῆς Ἱατροχειρουργοφαρμακευτικῆς Σχολῆς ὑποφαι-
νόμενοι Καθηγηταὶ Ἀγγέλου Ἰωάννου Γαβαλὰν ἐκ Λευκά-
δος ὀρμόμενον Ἐτήσιον ὄλην τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν φοι-

τήσαι Χαμαιχειρουργικῆς καὶ Ὀδοντοτεχνικῆς Ἐπιστήμης ἐκπεδευόμενος διατελέσαι ἀνακηρύπτουσι τανῦν δὲ τὰς ἐν αὐταῖς σπουδὰς διανύσαντα, ἔλεγχον ἐν ταῖς ἐθισμέναις δοκιμασίαις σαφέστατον παρασχεῖν, καὶ δόκιμον περὶ τῆς Χαμαιχειρουργικῆς καὶ Ὀδοντοτεχνικῆς ἐπιστήμης παρὰ τῶν Καθηγητῶν μαρτυρηθῆναι, Ἄξιόν τε ἐγκριθῆναι ἐπεὶ τῇ αὐτῇ Ἐπιστῆμῃ τῷ Χαμαιχειρουργικῷ καὶ Ὀδοντοτεχνικῷ κομησθῆναι βαθμῷ.

Διὰ δὴ ταῦτα τὴν παροῦσαν καθομολόγησιν ἡ Σχολὴ αὐτῷ διδοῦσα ἐπιτρέπει, τῆς ἐν τῷ Α΄. ἄρθρῳ τῆς ξε΄ πρά-
ξεως τῆς Γ΄. ἐκτάκτου συνεδριάσεως τῆς ὀγδόης Γερουσίας νενομισμένος ὑφάψεσθαι ὅπως τῷ Χαμαιχειρουργικῷ καὶ Ὀδοντοτεχνικῷ βαθμῷ καὶ παρὰ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Συμ-
βουλίου τιμηθῇ.

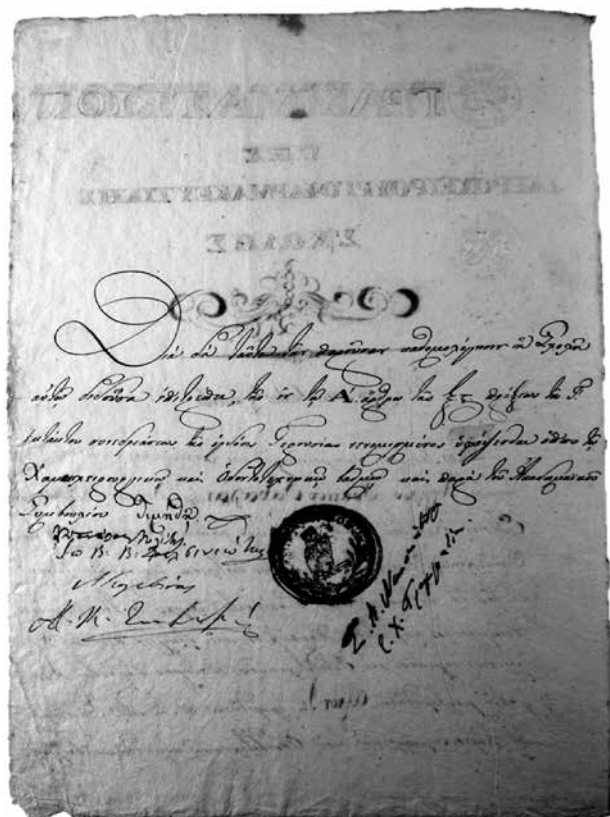
Ἀθανάσιος Πολίτης
Ἰω. Β. Β. Δελβινιώτης
Α. Κογεβίνας
? Κ. ??? Σ.Α. Νικοκάβουρα
Ε.Χ. Γραμματία

Δύο είναι τα κύρια στοιχεία τα οποία εντυπωσιάζουν με την πρώτη ανάγνωση: α) η ισότιμη αναφορά στα ακαδημαϊκά γνωστικά αντικείμενα της Κατώτερης Χειρουργ-

Εικόνα 7.

Η recto όψη του διπλώματος Χαμαιχειρουργικής και Οδοντοτεχνικής Επιστήμης του Α. Γαβαλά με ημερομηνία έκδοσης Ιούλιος 1855. Φυλάσσεται στο Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Εικόνα 8.

Η verso όψη του διπλώματος Χαμαιχειρουργικής και Οδοντοτεχνικής Επιστήμης του Α. Γαβαλά με ημερομηνία έκδοσης Ιούλιος 1855. Φυλάσσεται στο Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

γικής και της Οδοντιατρικής και β) η μη αναμενόμενη ανορθογραφία του διπλώματος.

Η ανορθογραφία σχετίζεται με το πρόβλημα της γλώσσας στα πλαίσια λειτουργίας της Ιονίου Ακαδημίας, αλλά και της κερκυραϊκής κοινωνίας ευρύτερα. Αρχικά και μέχρι το θάνατο του Guildford η γλώσσα, η οποία επικρατεί στις παραδόσεις, είναι η ελληνική και μάλιστα η κοινή λογία, η Κοραϊκή, ενώ η αρχαϊκή και η δημοτική δεν αποκτούν ποτέ ερείσματα²². Ωστόσο, σταδιακά η διδασκαλία, ειδικά στην Ιατρική Σχολή²³, γίνεται στα ιταλικά, τη γλώσσα της κερκυραϊκής αριστοκρατίας. Αν στα ανωτέρω προσθέσουμε και το γεγονός ότι δεν είχε διαμορφωθεί ακαδημαϊκή νεοελληνική γλώσσα με συγκεκριμένους και σταθερούς κανόνες, δε θα πρέπει να προξενεί εντύπωση η έλλειψη κανόνων ορθογραφίας ακόμα και σε ένα ακαδημαϊκό έγγραφο.

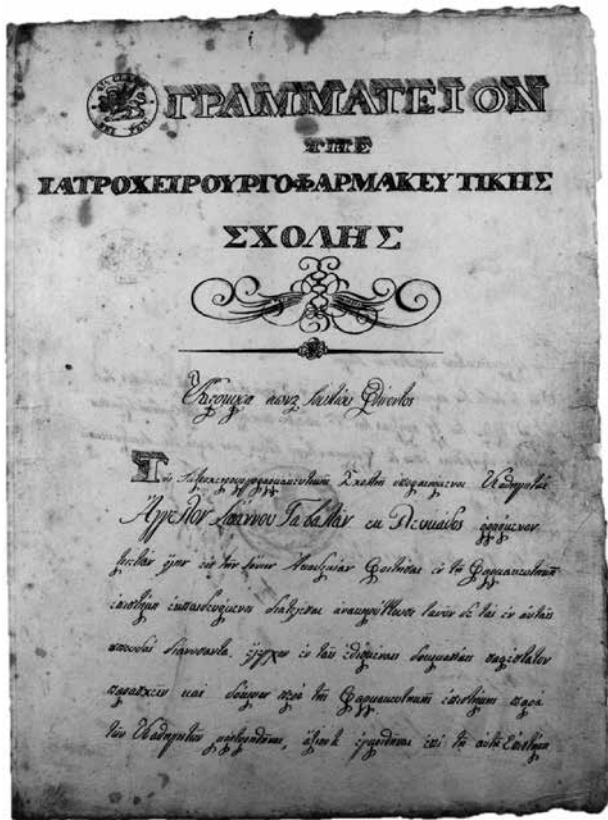
Το πλέον σημαντικό στοιχείο είναι η σχέση της Κατώτερης Χειρουργικής και της Οδοντοτεχνικής (Οδοντιατρικής). Και τα δύο γνωστικά αντικείμενα αποτυπώνονται ως ισότιμα και χαρακτηρίζονται, καθ' υπερβολή, Επιστήμη. Με το παρόν δίπλωμα ο Γαβαλάς κρίνεται από τους καθηγητές του άξιος να έχει το βαθμό του Χαμαιχειρουργού και Οδοντοτεχνικού «επιστήμονα».

Εκτός από τον ήδη γνωστό Κογεβίνα, την πιστοποίηση

υπογράφουν οι Α. Πολίτης και Ι. Δελβινιώτης καθηγητές υπό τους οποίους φοίτησε ο Γαβαλάς. Ο Πολίτης (1790 – 1864) αρχικά σπούδασε Ιατρική και Χημεία στην Παβία και εν συνεχεία παρακολούθησε στο Παρίσι περαιτέρω μαθήματα Φυσικής και Χημείας²⁴. Όπως και ο Κογεβίνας διορίστηκε τον Δεκέμβριο του 1843 καθηγητής στην Ιατρική Σχολή για τα μαθήματα της Χημείας, Φαρμακοποιίας και Ιατρικής Υλης²⁵.

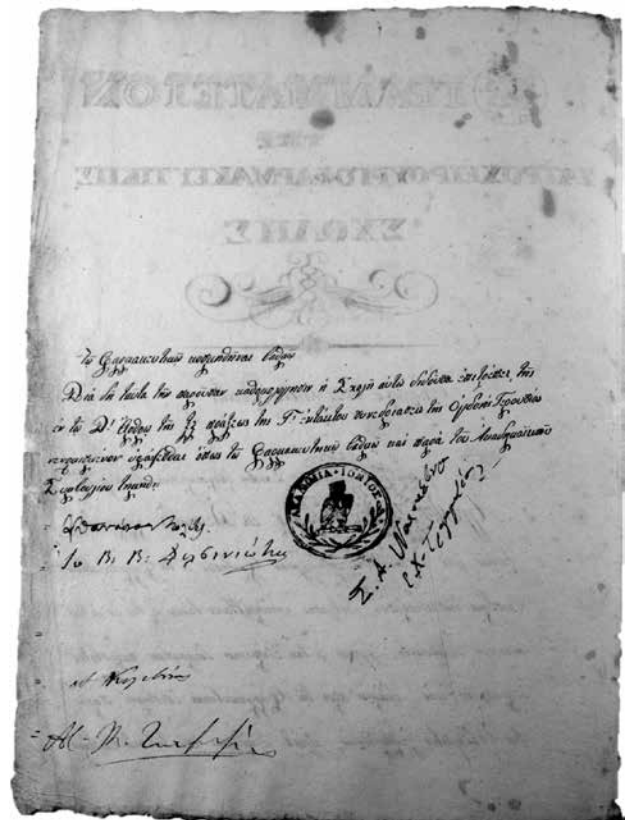
Επιπρόσθετα από το ακαδημαϊκό έτος 1851 – 1852, δηλαδή τέσσερα χρόνια πριν από την απόκτηση του πρώτου διπλώματος του Γαβαλά, στην Ιατρική Σχολή ο Ιωάννης Βαπτιστής Δελβινιώτης υπήρξε καθηγητής της Φυσικής, αλλά και της Πειραματικής και Αναλυτικής Χημείας, μαθήματα τα οποία παρακολούθησε ο Γαβαλάς. Ενώ, την ίδια περίοδο το μάθημα της Ανατομίας διδάσκεται από τον Χαράλαμπο Τυπάλδο Πρετεντέρη²⁶. Η απουσία του Πρετεντέρη από τους καθηγητές οι οποίοι υπογράφουν το δίπλωμα Γαβαλά θα πρέπει να αποδοθεί σε κάποιο προσωπικό κόλλημα, καθώς είναι βέβαιο ότι ο Γαβαλάς πριν από την αποφοίτησή του παρακολούθησε μαθήματα Ανατομίας και μάλιστα με έμφαση την Οστεολογία.

Τον Ιούλιο του 1856 ο Γαβαλάς λαμβάνει και το πτυχίο της Φαρμακευτικής (Εικόνες 9 – 10). Στις 20 Αυγούστου του 1856 εμφανίζεται μαζί με τον Κ Λειβαδά να λαμβά-

Εικόνα 9.

Η recto όψη του διπλώματος της Φαρμακευτικής του Α. Γαβαλά με ημερομηνία έκδοσης Ιούλιος 1856. Φυλάσσεται στο Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Εικόνα 10.

Η verso όψη του διπλώματος της Φαρμακευτικής του Α. Γαβαλά με ημερομηνία έκδοσης Ιούλιος 1856. Φυλάσσεται στο Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

νουν «τὸ τῆς Χαμαιχειρουργίας καὶ Φαρμακευτικῆς Ἀπολυτηρίου» ὅπως δημοσιεύεται στην Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων Αρ. 253/ 1856:2 και ο τύπος της εγγραφῆς εἶναι ο ἐξής:

ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ

Κέρκυρα τῆ 20 Αὐγούστου 1856.

Κατὰ τὴν 19ην τοῦ ὁδεύοντος Αὐγούστου ἐτελέσθη ἡ συνήθης μετὰ τὴν παῦσιν τῶν μαθημάτων τελετὴν, καθ' ἣν ἡ Α.Υ. ὁ Πρόεδρος τῆς Γερουσίας μετὰ τὴν κατ' ἔθος δέησιν δένειμεν εἰς τοὺς Φοιτητὰς τοῦ τε Πανεπιστημίου καὶ Γυμνασίου, τὰ Διπλώματα, Ἀπολυτήρια καὶ Βραβεῖα.

[...]

Κύριος Ἄγγελος Γαβαλᾶς Λευκάδιος

» Κωνσταντῖνος Λειβαδάς Κεφαλλῆν.

Ἔλαβον τὸ τῆς Χαμαιχειρουργίας καὶ Φαρμακευτικῆς Ἀπολυτήριον.

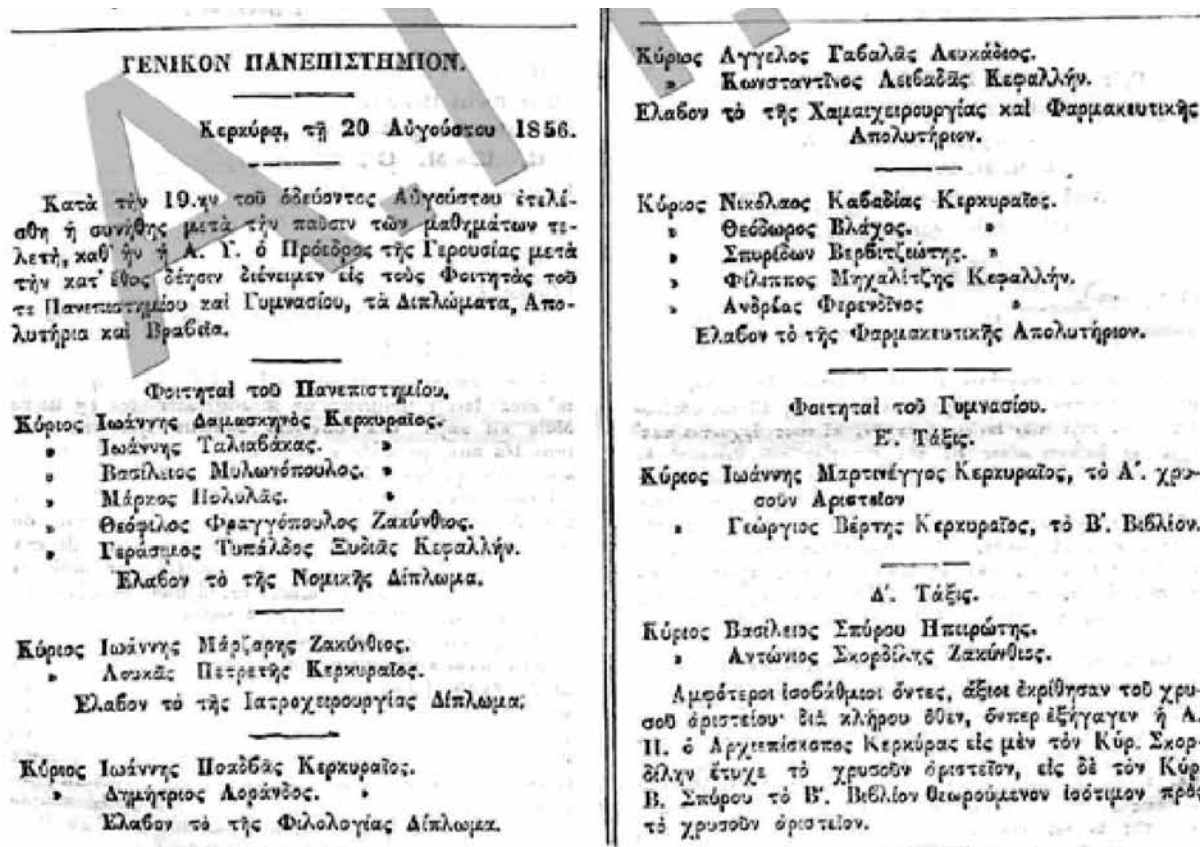
Πιθανότατα και ο Λειβαδάς ἔλαβε πρῶτα το ἴδιο δίπλωμα με τον Γαβαλά δηλαδή το *περὶ τῆς Χαμαιχειρουργικῆς καὶ Ὀδοντοτεχνικῆς ἐπιστήμης*, ἕνα χρόνο πριν τη λήψη του απολυτηρίου της Φαρμακευτικῆς (Εἰκόνα 11). Οι περιπτώσεις των Λειβαδά και Γαβαλά δεν εἶναι και οι μοναδικές καθὼς ο Εμ. Εμμανουήλ καταγράφει και την

περίπτωση του Ν. Βαρβιάνη ἀπὸ τη Ζάκυνθο, ο οποίος τον Ιούλιο του 1861 λαμβάνει το δίπλωμα, το οποίο του παρέιχε το δικαίωμα να μετέρχεται την υποχειρουργία. Στις 5 Νοεμβρίου του 1862 ο Βαρβιάνης λαμβάνει και το δίπλωμα τῆς Φαρμακευτικῆς²⁷.

Ὅπως ορθά ἐπισημαίνει ο Εμμανουήλ ἡ Ἴόνιος Ακαδημία διατηρεῖ το ἐνετικό ἔθιμο τῆς χορήγησης διπλώματος στην Κατώτερη Χειρουργική (και τὴν Ὀδοντιατρική) ἕνα χρόνο πριν ἀπὸ τη λήψη του πτυχίου τῆς Φαρμακευτικῆς²⁸. Ἐτσι αποκτούσαν το δικαίωμα τῆς ἐκτέλεσης αφαϊμάξεων, ἀπλῶν χειρουργικῶν μικροεπεμβάσεων, ἀλλὰ και ὀδοντιατρικῶν πράξεων.

Ὡστόσο, ὅπως φανερώνει ἡ περίπτωση Λιπαράκη το 1849, ἀλλὰ και μεταγενέστερες εγγραφές του 1864, δηλαδή των ἀποφοίτων τῆς Υποχειρουργικῆς Κάσκαρη και Κυτρόπουλου ἡ συνέχιση των σπουδῶν για τὴν ἀπόκτηση πτυχίου Φαρμακευτικῆς δεν ἦταν μονόδρομος. Οι δύο τελευταῖοι, ὄντας ἀπόφοιτοι τῆς κατεύθυνσης σπουδῶν Υποχειρουργίας τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς υποβάλουν αἴτηση στις 7-7-1864 για εγγραφή στον κατάλογο των χαμαιχειρουργῶν, ὥστε να ἀσκήσουν το ἐπάγγελμα Κατώτερου Χειρουργοῦ – Ὀδοντιάτρου. Οι αἰτήσεις και των δύο γίνονται ἀποδεκτές και διατάσσεται ἡ ἀμεση εγγραφή τους²⁹.

Ὁφείλουμε να παρατηρήσουμε ὅτι ἡ σύνδεση τῆς

Εικόνα 11.

Δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ἰονίου Πολιτείας τὴν ἀπόκτηση του διπλώματος τῆς Φαρμακευτικῆς ἀπὸ τους Γαβαλά και Λειβαδά. Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Αρ. 253/ 1856:2.

Κατώτερης Χειρουργίας με την Οδοντιατρική πρέπει να στόχευε στον περιορισμό της δραστηριότητας των εμπειρικών και κυρίως των τσαρλατάνων, οι οποίοι «ασχολούνταν» με την οδοντιατρική και σίγουρα αποτελούσαν μάλιστα, όπως στον υπόλοιπο ελλαδικό και ευρωπαϊκό χώρο. Ομοια στο σκέλος της Κατώτερης Χειρουργικής παρείχε στοιχειώδεις γνώσεις επιδεσμολογίας, προφανώς και φαρμακευτικής, για να προσφέρουν τις πρώτες βοήθειες, όπου απουσίαζαν οι ιατροί. Η δε παρακολούθηση του μαθήματος της Ανατομίας με έμφαση την Οστεολογία σχετιζόνταν με την εκπαίδευση των φοιτητών στην αντιμετώπιση καταγμάτων.

Επίσης, έχοντας ως δεδομένο το πτυχίο Γαβαλά, με το οποίο επιβεβαιώνεται η ακαδημαϊκή ισοτιμία της Κατώτερης Χειρουργικής με την Οδοντοτεχνική (Οδοντιατρική), φαίνεται να υπάρχει στενότερη σύζευξη μεταξύ της Χαμαιχειρουργικής και της Οδοντιατρικής παρά με τη Φαρμακευτική. Αυτή η σχέση πιστοποιείται ήδη από το 1849 με την περίπτωση Λιπαράκη που ονομάζεται προλύτης της Χαμαιχειρουργίας – Οδοντοϊατρικής και όχι της Φαρμακευτικής. Η Φαρμακευτική είναι σαφέστατα ανώτερος τίτλος, η φοίτηση της είναι διετής, αναφέρεται ως *Φαρμακευτικά Σπουδαί*, αντίθετα η μονοετής Κατώτερη Χειρουργική αναφέρεται ως *Μαθήματα τής Κατώτερης Χειρουργίας*. Ωστόσο, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι από το 1849 υπήρχε συγκεκριμένος τύπος διπλώματος, ο οποίος πιθανότατα αντιστοιχούσε σε καθορισμένο πρόγραμμα σπουδών και αφορούσε και τα γνωστικά αντικείμενα της Κατώτερης Χειρουργικής και της Οδοντιατρικής. Επίσης, το γεγονός ότι η Κατώτερη Χειρουργική είναι απήχηση βενετσιάνικου θεσμού και πριν από την ίδρυση της Ιονίου Ακαδημίας το Ιατρικό Κολέγιο της Κέρκυρας χορηγούσε κατόπιν εξετάσεων άδεια ασκήσεως χαμαιχειρουργού, ένα έτος πριν τη λήψη της άδειας ασκήσεως της Φαρμακευτικής, είναι πολύ πιθανό στοιχεία οδοντιατρικής να διδάσκονταν ήδη από το 1808 στην πρόδρομο της Ιονίου Ακαδημίας («Ακαδημία των Γάλλων»).

Η Ελληνική ιδιαιτερότητα στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Οδοντιατρική Εκπαίδευση

Η ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα είχε σαν αποτέλεσμα τη διακοπή λειτουργίας της Ιονίου Ακαδημίας (1865). Δυστυχώς από τη μέχρι τώρα μελέτη του διαθέσιμου αρχειακού υλικού δεν έχουν εντοπισθεί κρίσιμα στοιχεία τα οποία θα διαφώτιζαν ακόμα περισσότερο την ύλη και το περιεχόμενο του μαθήματος *Τέχνη Οδοντιατροῦ*. Η διδασκαλία οδοντιατρικών μαθημάτων και η ισοτιμία στους απονεμόμενους τίτλους σπουδών φανερώνει ότι οι Κατώτεροι Χειρουργοί καλούνταν να δραματίσουν και ένα ρόλο οδοντιάτρου.

Ωστόσο, οφείλουμε να σταθούμε στην ιδιαιτερότητα των διπλωμάτων, τα οποία χορηγούσε η Ιόνιος Ακαδημία για την ειδικότητα της Κατώτερης Χειρουργικής, καθώς είναι ο πρώτος πανεπιστημιακός ευρωπαϊκός φορέας, ο οποίος αναφέρεται στην Οδοντιατρική απονέμοντας ακαδημαϊκό τίτλο σπουδών.

Επίσης, εν έτη 1845 η προσφορά οδοντιατρικών μαθημάτων εκ μέρους ενός πανεπιστημιακού ιδρύματος και ειδικά ευρωπαϊκού είναι εξαιρετικά σπάνια. Για παράδειγμα στη Γαλλία η *École Dentaire de Paris* και *École Dentaire de France* ιδρύθηκαν το 1880 και 1884 αντίστοιχα και λειτούργησαν ως ανεξάρτητες ιδιωτικές σχολές μέχρι το 1965 μη αναγνωριζόμενες από τα γαλλικά πανεπιστήμια. Στη Γερμανία η πρώτη ιδιωτική οδοντιατρική σχολή ιδρύθηκε από τον Ed. Albrecht στο Βερολίνο το 1855, ενώ στην Ιταλία η κατάσταση ήταν συγκεχυμένη μέχρι και τη δεκαετία του 1980 όπου οι οδοντίατροι ήταν κάτοχοι ιατρικού πτυχίου και δεν υπήρχαν οδοντιατρικές σχολές³¹.

Μόλις το 1906 το πανεπιστήμιο του Birmingham απένειμε το πρώτο ευρωπαϊκό πανεπιστημιακό δίπλωμα Bachelor of Dental Surgery³². Συνεπώς, η διδασκαλία και μόνο πανεπιστημιακών μαθημάτων αναφερόμενων στην Οδοντιατρική το 1843 αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό βήμα στην οδοντιατρική εκπαίδευση όχι μόνο για την Ελληνική αλλά και για την Ευρωπαϊκή Οδοντιατρική. Μάλιστα ο Λιπαράκης, ο οποίος το 1849 αποκτά από το Ιόνιο Πανεπιστήμιο τον τίτλο του προλύτη της Χαμαιχειρουργικής και Οδοντιατρικής θα πρέπει να αποτελεί τον πρώτο ευρωπαϊκό πτυχιούχο πανεπιστημίου, το δίπλωμα του οποίου αναφέρεται στην Οδοντιατρική.

Είναι πλέον φανερό ότι η Ιόνιος Ακαδημία δεν αποτελεί απλά το πρώτο ίδρυμα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στον ελλαδικό χώρο, αλλά και τον πρώτο ελληνικό ανώτατο εκπαιδευτικό θεσμό που πρόσφερε μαθήματα οδοντιατρικής εκπαίδευσης.

Συμπεράσματα

Σαφέστατα η Ιόνιος Ακαδημία είναι το πρώτο ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο στο οποίο απονέμονται διπλώματα, τα οποία αναγνωρίζουν την Οδοντιατρική ως ιδιαίτερο γνωστικό αντικείμενο, στο οποίο διδάχθηκαν και εξετάστηκαν οι φοιτητές. Αναντίρρητα υπήρξε η κοιτίδα της Ελληνικής Οδοντιατρικής Εκπαίδευσης και αξίζει περαιτέρω διερεύνηση ανέκδοτων αρχειακών πηγών, τα οποία θα αποσαφηνίσουν την ύλη και τη διδασκαλία των πρώτων οδοντιατρικών μαθημάτων στον Ελλαδικό χώρο.

Summary

The origin of Modern Greek Dental Education in the Ionian Academy

Dimitrios Koutroumpas¹

George Vougiouklakis²

¹ Postdoctoral Researcher, School of Dentistry, University of Athens.

² Em. Professor, School of Dentistry, University of Athens.

Key words: History of Greek Dentistry, History of Medicine, Ionian Academy, History of European Dental Education

Abstract:

The Ionian Academy, according to updated evidence, seems to be the place of origin for the Dental Education in Modern Greek History. At the same time, it must be considered as a special case in Europe in respect to the accreditation of University decrees in dental education. In 1843, the curriculum included the lesson of “Dental Art” for the specialties of Surgery and Lower Surgery as we are informed by the publication in the Official Newspaper of the United State of the Ionian Islands.

In 1849, among the first graduates of the Medical School of the Ionian Academy is a person who possessed the degree of “Lower Surgery and Dentistry”. He is probably the first European who ever got a degree in dentistry from a European University. Dentistry as equivalent to lower surgery. Thus, we assume that education in dentistry was upgraded, at the same level of that of Lower Surgery.

Ευχαριστίες

Οι συγγραφείς αισθάνονται την ανάγκη να ευχαριστήσουν για την εξαιρετικά πολύτιμη βοήθεια:

i. Το Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών για την ευγενική παραχώρηση των ψηφιοποιημένων αντιγράφων των διπλωμάτων του απόφοιτου Γαβαλά’

ii. Την Κεντρική Βιβλιοθήκη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για την ευγενική παραχώρηση ψηφιοποιημένων αντιγράφων φύλλων της Επίσημης Εφημερίδας του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων.

iii. Την κ. Σακέλλιου Μαργαρίτα, Υπεύθυνη Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Επικοινωνίας και Social Media του Μουσείου Τμήματος Οδοντιατρικής Ε.Κ.Π.Α.

Βιβλιογραφία

1. Κουτρούμπας Δ, Βουγιουκλάκης Γ. Ο ρόλος του Ιατροσυνεδρίου στην Ελληνική Οδοντιατρική κατά την περίοδο 1834 – 1924. Ελληνικά Στοματολογικά Χρονικά.

2017; 61: 9 – 24.

2. Μήτσης Φ, Αναδρομές και Μνήμες από το οδοιπορικό της Ελληνικής Οδοντιατρικής. Αθήνα: Omni Press. 1993: 311 – 347.
3. Δημητριάδης Αιμ, Ιστορία της Ελληνικής Οδοντιατρικής: Επάγγελμα – Επιστήμη: 1834 – 1989. Αθήνα: Ε.Ο.Ο. 1989: 226 – 229.
4. Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Αρ. 284/ 1823: 1.
5. Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Αρ. 335/ 1824: 108.
6. Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Αρ. 674/ 1843: 13 – 19.
7. Πεντόγαλος Γ. Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824 – 1828, 1844 – 1865). Διατριβή επί Υψηγείας. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 1980: 111.
8. Κουρκουμέλης Ν, Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας (1816 – 1864). Αθήνα: Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων. 2002: 341.
9. Hoffman-Axthelm W, History of Dentistry. Chicago, Berlin, Rio de Janeiro and Tokyo: Quintessence Publishing Co., Inc. 1981:410.
10. Gelbier St. Dentistry and the University of London. Medical History. 2005; 49: 446 – 447.
11. Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Αρ. 43/ 1845: 11 – 16.
12. Λήμμα «-ίατρος». Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ακαδημίας Αθηνών. τομ. 3. Αθήνα: Δ.Ο.Λ. 2016: 136.
13. Λήμμα «-ίατρος». Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ. 1980: 604.
14. Λήμμα «-κόμος». Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ακαδημίας Αθηνών. τομ. 3. Αθήνα: Δ.Ο.Λ. 2016: 449.
15. Λήμμα «-κόμος». Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ. 1980: 734.
16. Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Αρ. 313/ 1857: 5 – 12.
17. Πεντόγαλος Γ, Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824 – 1828, 1844 – 1865). Διατριβή επί Υψηγείας. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 1980: 138 – 138.
18. Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Αρ. 678/ 1843: 9.
19. Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle

- Isole Ionie) Ar. 3/ 1844: 4.
20. Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Ionie) Ar. 43/ 1845: 15.
 21. Κουτρούμπας Δ, Βουγιουκλάκης Γ, Ο ρόλος του Ιατροσυνεδρίου στην Ελληνική Οδοντιατρική κατά την περίοδο 1834 – 1924. Ελληνικά Στοματολογικά Χρονικά. 2017; 61: 15 – 18.
 22. Ασδραχάς Σπ, Η δημοτική στην Ιόνιο Ακαδημία. Τα μαθήματα φυσικής του Σταματέλου Πυλαρινού. Ο Εραμιστής. 1976;13: 113-129.
 23. Πεντόγαλος Γ. Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824 – 1828, 1844 – 1865). Διατριβή επί Υψηγεία. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 1980: 29.
 24. Πεντόγαλος Γ, Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824 – 1828, 1844 – 1865). Διατριβή επί Υψηγεία. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 1980: 117 – 121.
 25. ο.π. υποσημ. 17.
 26. Πεντόγαλος Γ, Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824 – 1828, 1844 – 1865). Διατριβή επί Υψηγεία. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 1980: 84.
 27. Εμμανουήλ Εμ, Η Φαρμακευτικήν εις την Ζάκυνθον και την Επτάνησον επί Ενετοκρατίας και Αγγλικής Προστασίας 1204-1797-1865. Πραγματεία της Ακαδημίας Αθηνών. Αθήνα: Γραφείο Δημοσιευμάτων Ακαδημίας Αθηνών. 1934: 19 – 23.
 28. Εμμανουήλ Εμ. Ιστορία της Φαρμακευτικής Αθήνα: Πυρσός, 1948:652
 29. Πεντόγαλος Γ, Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824 – 1828, 1844 – 1865). Διατριβή επί Υψηγεία. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. 1980: 160.
 30. Morgenstern H, La mise en place de l'École dentaire de Paris et de l'École dentaire de France organisation, administration, programme des études Les lois du 12 juillet 1875 et du 18 mars 1880 et la fondation des écoles dentaires. Actes. Société française d'histoire de l'art dentaire.1995: 32 – 39.
 31. Desmond FE, Dental education in Europe. Journal of the Royal Society of Medicine. 1984; 77: 452 – 458.
 32. Gelbier St, Dentistry and the University of London. Medical History. 2005;49: 445 – 462.